

**Lastige kinderen?
Heb jij even geluk**

Van dezelfde auteur

Ja-maar wat als alles lukt?

Huh?!

Ik ben oké, jij bent een sukkel

Omdenken

Omdenken in relaties

Omdenken, het kaartspel

Bezoek www.levboeken.nl voor informatie over al onze boeken.

Volg @Levboeken op Twitter en bezoek onze Facebook-pagina:

www.facebook.com/Levboeken.

Berthold Gunster

Lastige kinderen? Heb jij even geluk

© 2012 Berthold Gunster
© 2012 A.W. Bruna Uitgevers B.V., Utrecht

Ontwerp binnenwerk en omslag
Jan Gunster

ISBN 978 94 005 0211 6
NUR 770

Dit boek is gedrukt op papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (fsc) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Een flink deel van de grondstof is afkomstig uit bossen en plantages die worden beheerd volgens de regels van fsc. Van het andere deel van de grondstof is vastgesteld dat hiervoor geen houtkap in de laatste resten waardevol bos heeft plaatsgevonden. Daarom mag dit papier het fsc Mixed Sources label dragen. Voor dit boek is het fsc-gecertificeerde Munkenprint gebruikt. Dit papier is 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt en wordt geleverd door Arctic Paper Munkedals AB, Zweden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Inhoud

Deel I: Prelude

Geheim	9
Lastig gedrag	15
Omdenken	45

Deel II: De vier vragen

1. Wat is het probleem?	65
2. Is het een echt probleem?	79
3. Ben jij het probleem?	93
Oudedagsvoorziening	99
Opvoeding	115
Onderwijs	139
Vastdenken	165
4. Is het probleem de bedoeling?	195
Erkenning	196
Autonomie	229
Competentie	267

Deel III: Praktijk

Nogmaals de vier vragen	299
Happy beings	315
Omdenken	323
Strategieën	325
Liefde	326
Werk	328
Strijd	330
Spel	332
Dankwoord	334
Literatuur	335
Noten	342

Deel I

Prelude

Geheim

Geheim

Een vrouw vertelt: ‘Wij aten thuis altijd om vijf uur. Als ik ook maar vijf minuten te laat thuiskwam, kreeg ik ervan langs met de mattenklopper. Dat gebeurde regelmatig. De aanpak van mijn ouders had een averechts effect. Als ik zag dat ik te laat ging komen, dacht ik: ach, die klappen krijg ik toch wel, dus ik hoef me nu ook niet meer te haasten. Bij binnenkomst wachtte ik het pak slaag rustig af. Het deed me verder weinig en het motiveerde me niet om voortaan op tijd te zijn.’

Als kinderen precies zouden doen wat hun ouders en leerkrachten van hen verwachten, zou er niets aan de hand zijn. In die ideale wereld zouden volwassenen slechts uit hoeven te leggen wat de bedoeling is en kinderen zouden zich keurig, conform die bedoeling, gedragen: ze poetsten hun tanden, ruimden hun kamer op, maakten (tijdig) hun huiswerk en groeiden uit tot een volgende generatie beschaafde volwassenen.

Helaas bestaat die ideale wereld niet. Volwassenen zijn zelf niet altijd even volwassen en kinderen zijn onvoorspelbaar en wispelturig. Het hele project ‘opvoeding’ loopt daardoor nogal eens flink uit de rails. Kinderen vertonen regelmatig lastig tot zeer lastig gedrag en de welbedoelde ingrepen van volwassenen om dit gedrag te corrigeren, werken vaak niet. Het is nogal eens als water naar de zee dragen. Of erger, olie op het vuur gooien. In heel wat situaties escaleert lastig gedrag niet ondanks, maar *dankzij* de goede bedoelingen van volwassenen.

Zijn we dan machteloos? Moeten we ophouden met ingrijpen? Nee, natuurlijk niet. Dat zou niet werken. Kinderen hebben onze zorg en aandacht nodig. Al was het maar in de vorm van voeding en onderdak. We dragen de zorg over hen. En dus zullen we elke dag besluiten (moeten) nemen, die hun leven rechtstreeks beïnvloeden. De vraag is niet óf we in zullen grijpen in hun leven, de vraag is hóé. Wat moeten we doen en wat moeten we laten? Wanneer is een interventie productief en wanneer contraproductief?

Lastig gedrag is moeilijk om mee om te gaan, maar het kan leiden tot een vruchtbaardere situatie. Kinderen die lastig gedrag vertonen, bevinden zich in een (tijdelijke) crisis. Net zoals een crisis kan leiden tot een kans, kan lastig gedrag de opmaat vormen naar constructiever gedrag. Voor alle partijen. Wij als volwassenen kunnen kinderen daarbij helpen. Door aandacht voor hen te hebben, er voor hen te zijn, door vooral veel niet te doen (zoals je zult merken in de loop van dit boek) of soms – op specifieke momenten – door juist gericht en kordaat in te grijpen.

Bij de vrouw die te laat thuiskwam, werkte een pak voor de broek niet. Het maakte alleen maar dat ze nog later thuiskwam. ‘Klappen krijg ik toch wel.’ Haar oom had wat dat betreft een betere manier gevonden.

‘Op mijn dertiende werd ik bij mijn oom in huis geplaatst. Op een dag kwam ik ook daar te laat voor het eten. Ik wist niet wat er komen zou en bleef wachten in de gang. Mijn oom riep mij binnen. Hij zat aan tafel met voor zich zijn bord met eten en keek mij verdrietig aan. “Ik heb de hele dag hard gewerkt en heb een reuzehonger,” zei hij. “Nu is mijn eten koud omdat ik op jou heb gewacht. Schuif gauw aan en eet, meisje, en vertel me daarna maar waarom je later was.” Ik kon wel door de grond zakken van schaamte. Nooit meer kwam ik daarna te laat. Zelfs nu, vele jaren later, doe ik er alles aan om op tijd op afspraken te komen. Mensen nemen de tijd voor je en wachten op je, dat leerde ik van mijn

oom. Niet doordat hij me strafte, maar doordat hij me verantwoordelijkheid gaf.’

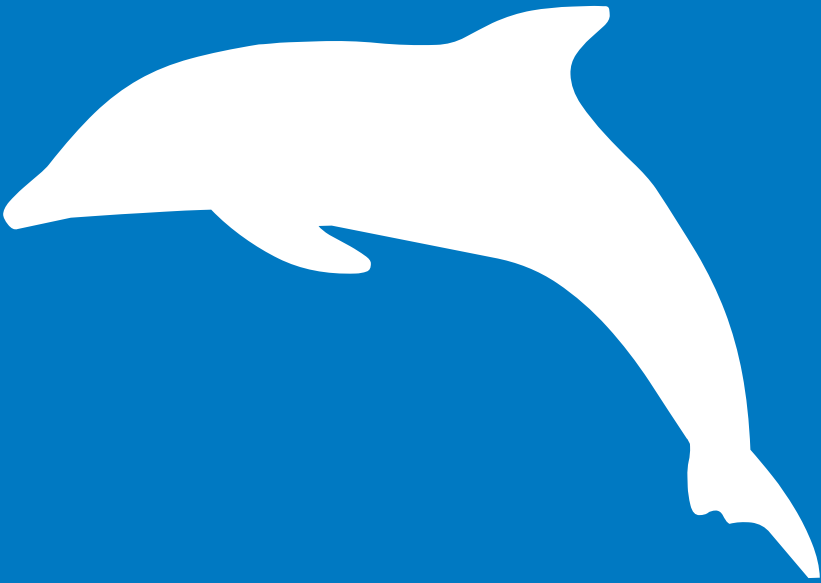
Het verhaal van de vrouw en haar oom is een van de letterlijk honderden verhalen over opvoeding en onderwijs die ik de afgelopen jaren heb ontvangen naar aanleiding van de boeken die ik over ‘omdenken’ heb geschreven. Al deze verhalen lieten zien hoe een bestaand probleem met een kind in een nieuwe mogelijkheid kon overgaan. Voor dit boek heb ik al die verhalen onderzocht, gecategoriseerd en geprobeerd ze te doorgronden. Wat maakt dat de ene ingreep wél werkt en de andere niet? Wat is het ‘geheim’ van een goede leraar of ouder? Hoe kan het dat kinderen zich bij de ene volwassene uiterst vervelend kunnen gedragen, terwijl ze zich bij een andere volwassene zeer coöperatief kunnen opstellen? Welke nieuwe mogelijkheid schuilt er achter het bestaande lastige gedrag? Kunnen we leren ons als de oom in het voorgaande voorbeeld te gedragen? Dit boek is een poging die vragen te beantwoorden.

Nog een laatste opmerking vooraf, met betrekking tot woordgebruik. Als ik ‘kind’ schrijf, bedoel ik alles vanaf de geboorte tot en met de puberteit. Onder ‘leerkrachten’ versta ik meesters en juffen op de basisschool, docenten in het voortgezet onderwijs, lectoren aan hogescholen én professoren aan universiteiten. Met ‘volwassenen’ bedoel ik meesters, juffen, vaders en moeders, badmeesters, opa’s en oma’s, kortom, allen die een zorgtaak vervullen bij het grootbrengen van kinderen. Ten slotte: ik zal ‘hij’ en ‘zij’ afwisselend gebruiken, in de meeste gevallen mag je dat interpreteren als ‘hij en/of zij’.

Welaan.

Dan is het nu tijd te vertrekken.

Let's get this thing moving.

Lastig gedrag

Lastig gedrag

Ongewenst gedrag

Stel, je hebt een kind onder je hoede. Je mag zelf bepalen hoe oud dat kind is. Alles tussen baby en oudere jongere doet mee. Hij of zij is mentaal verder in orde – we hebben het dus niet over een kind met een psychiatrische aandoening of verstandelijke beperking – en het gedraagt zich op een manier die jij als lastig ervaart. Het is grof in de mond, pest z'n zusje, zeurt om snoep, eet z'n bord niet leeg, gaat naar school zonder de haren te kammen, wil niet slapen, zit urenlang te computeren, maakt schulden, spijbelt van school, gebruikt softdrugs, enzovoorts, enzovoorts. Je hebt zelf vast tientallen, zo niet honderden voorbeelden. Kortom, je kind vertoont gedrag dat in jouw ogen lastig is. Hoe zou je als volwassene met dit gedrag om kunnen gaan?

De meeste opvoedingsboeken gaan er op voorhand van uit dat lastig gedrag *ongewenst* is: het is een probleem dat moet worden opgelost. Het is uiteraard de taak van de ouders en verzorgers om het lastige gedrag aan te pakken en de meeste boeken leveren dan ook de benodigde pedagogische hulpmiddelen en technieken om dat voor elkaar te krijgen. De onderliggende visie van deze boeken is dat kinderen van nature 'nou eenmaal' lastig gedrag vertonen, dat is zeg maar een beetje de aard van het beestje – als je ze een vinger geeft, nemen ze de hele hand – en het is de taak van volwassenen om duidelijke grenzen te stellen en ervoor te zorgen dat het kind leert om zich netjes en fatsoenlijk te gedra-

gen. Als je dat niet doet, worden het verwende kinderen en zullen ze voortdurend over jouw grenzen en die van anderen heen gaan.

Je zou kunnen zeggen dat deze boeken het kind zien als een huisdier dat gedresseerd moet worden. Opvoeden is vooral een kwestie van gedragstraining. Het heet niet voor niets dat kinderen moeten leren om zich netjes 'te gedragen'. Zo beschrijft de psycholoog Alfie Kohn dat er in Amerika jaarlijks honderden opvoedboeken verschijnen, waarbij alleen al de titel deze visie weerspiegelt: *Don't Be Afraid to Discipline, Parent in Control, Cause I'm the Mommy, That's Why, Disciplining Your Preschooler – and Feeling Good About it, The Answer Is No*, enzovoorts, enzovoorts.¹

De middelen die deze boeken aanreiken zijn divers. Ze lopen uiteen van (zeer) streng, bijna autoritair aan het ene uiterste van het spectrum via democratisch en redelijk in het midden tot zeer tolerant en laissez faire aan het andere uiterste. Ik zal ze in die volgorde – van hard tot zacht – kernachtig doornemen. Bedenk voor jezelf naar welke aanpak jouw voorkeur zou uitgaan.

Verbieden

De eerste manier om met lastig gedrag om te gaan is simpel: zorgen dat het verdwijnt door het eenvoudigweg te *verbieden*. Je zou dit de 'doe-wat-ik-zeg-aanpak' kunnen noemen. Bij kleine kinderen kan je dat doen in de vorm van eenvoudige commando's: 'blijf af', 'leg neer', 'niet aankomen'. Als kinderen wat ouder zijn, werkt deze methode minder goed, maar dat is geen probleem; je verbiedt ze nog steeds bepaalde dingen, alleen leg je er nu een laagje van redelijkheid en dialoog overheen: 'Als jij je niet aan je afspraken houdt, jongedame, lijkt het me logisch dat je zaterdag niet uitgaat, vind je ook niet?'

Werkt verbieden? Ach, zolang je in de directe nabijheid van het kind bent en dus ook kan controleren of je kind zich aan de afspraken houdt, zal deze aanpak een zeker effect hebben. Helaas heeft verbieden een vervelende consequentie: het heeft natuurlijk alleen effect als je *controleert* of je kind zich wel aan het verbod houdt en – als het dat niet doet – je kind ook te *straffen*. Verbieden zonder controle én controle zonder straffen is natuurlijk deerniswekkend. Als je iets verbiedt, maar je verbindt er geen consequenties aan, tja, dan sta je als ouder behoorlijk in je hemd. Je doet alsof je de baas bent, maar in de praktijk ben je dat niet. Dat werkt natuurlijk niet. Waarom zou je kind nog naar je luisteren? Het komt ermee weg.

Er zijn in dit opzicht maar twee smaken. Het is óf verbieden en dus ook controleren en straffen. Of, als je niet kan of wil controleren en straffen, dan dus ook niet verbieden. En als het kind na straffen nóg niet luistert, tja, dan zit je als ouder natuurlijk helemaal gevangen in je eigen logica. Als je je kind er dan alsnog mee weg laat komen, sta je misschien nog wel meer in je hemd: je had iets verboden, het kind luisterde niet, het kreeg straf, maar van die straf trok je kind zich op de een of andere manier niets aan. Dat werkt natuurlijk niet. Wie a zegt, moet ook b zeggen. Verbieden werkt alleen als de opvoeder er niet voor terugdeinst om – als dat nodig is – op den duur steeds meer te controleren, te dreigen met steeds zwaardere straffen en daadwerkelijk bereid is die straffen consequent uit te voeren. Precies om deze reden heeft verbieden en straffen meestal een escalerend effect.

Straffen

De meeste volwassenen in westerse democratieën zullen verbieden en *straffen* bij voorkeur niet gebruiken. De tegenwoordig heersende opvoedingsstijl wordt ook wel omschreven als *autoritatief*: een combinatie van gezag en liefde. Autoritatieve ouders

stellen redelijke grenzen en zullen die, bij voorkeur in samenspraak met hun kinderen, vaststellen.*

Toch is het zo dat ook in moderne democratieën verbieden en straffen tot zeer recentelijk als een noodzakelijk onderdeel van de opvoeding werden beschouwd. ‘Wie zijn kinderen liefheeft spaart de roede niet.’ ‘Kinderen die willen, krijgen voor hun billen.’ Tot ver na de Tweede Wereldoorlog gingen opvoedboeken ervan uit dat volwassenen hun kinderen moesten leren hun passies en driften te beheersen. Letterlijk adviseerden boeken om ‘het willetje’ van het kind ‘te breken’, zodat het zou leren zijn eigen behoeften ondergeschikt te maken aan wat sociaal gewenst was. Individuele ontplooiing was ondergeschikt aan sociale wijsheid. Straffen was een geoorloofd middel om kinderen te disciplineren. Op school hanteerde de meester de roede, de liniaal of de houten plank, waarmee kinderen op uitgestrekte handpalmen of knokkels geslagen werden. Ook thuis was een corrigerende tik geoorloofd. Kinderen kregen met de riem, ‘billenkoek’, ‘muilperen’ of ‘van klitsklets-klanderden’. Ook hardere (lijf)straffen als stokslagen, een koude douche of zonder eten naar bed waren geoorloofd om kinderen te leren wie de baas was.

Alhoewel lijfstraffen nogal middeleeuws aandoen, is het goed te beseffen dat ze tot ver in de twintigste eeuw algemeen beschouwd werden als een passend en noodzakelijk opvoedkundig middel. Pas in 1979 werden lijfstraffen tegen kinderen in Zweden, als eerste land ter wereld, verboden. Daarna volgden Finland (1983), Noorwegen (1987) en Oostenrijk (1989) en vervolgens de meeste Europese landen. Buiten Europa ligt dat beduidend anders. Daar zijn – met uitzondering van Israël – lijfstraffen in het gezin officieel nog toegestaan. Bovendien is in bijna de helft van alle landen fysiek geweld ook op school nog toegestaan. Volgens een

* Naast autoritair onderscheiden pedagogen ook nog twee andere stijlen: laissez faire en permissief (toegevend) aan de ene kant en autoritair aan de andere kant.

onderzoek van Unicef in 2006 neemt fysiek geweld op scholen in meer dan dertig landen zelfs zeer ernstige vormen aan: van zweepslagen tot amputatie.

Psychologisch straffen

Naast fysieke straffen konden – en kunnen – volwassenen kinderen ook psychologisch straffen door ze publiekelijk te vernederen: *naming and shaming*. Op school werd met dat oogmerk in vroeger tijden voor ‘domme kinderen’ de schandpaal of het ezelsbord gehanteerd, waarmee ze in de hoek van de klas moesten staan of over het schoolplein moesten lopen. Zo ken ik uit de eerste hand het verhaal van een school in Zeeland, waar tot in de jaren zestig van de vorige eeuw kleuters die in de klas in de broek hadden geplast, in het midden van de kring moesten plaatsnemen, waarop de kinderen in een cirkel om het kind heen moesten dansen, ondertussen zingend: ‘Marietje plast nog in haar broe-hoek, Marietje plast nog in haar broe-hoek.’ Niet echt bevorderlijk voor het welzijn van Marietje, lijkt me. En al helemaal niet voor haar vermogen de sluitspier te beheersen.

Is dit een overdreven voorbeeld uit vervlogen tijden? Helaas niet. Zo werd in de Verenigde Staten recentelijk een leraar in Florida geschorst omdat hij leerlingen die te laat kwamen voor straf een hondenhalsband liet dragen. En in Eindhoven trof een buurtbrigadier onlangs op een bankje in een park een jongetje van twaalf jaar aan, dat daar al twee dagen had gezeten. Hij durfde vanwege zijn uiterlijk niet naar school. Omdat hij te laat was thuisgekomen had zijn vader hem kaalgeschoren.

Dat *shaming* averechts werkt, zal iedere weldenkende ouder intuïtief wel aanvoelen. Uit onderzoek blijkt ook dat dergelijke straffen uiterst beschadigend zijn voor de relatie tussen het kind en zijn ouders of verzorgers. Logisch. Hoe traumatisch moet het wel niet zijn om in aanwezigheid van derden verne-

derd te worden door diegenen waar je je veilig bij zou moeten voelen? Kinderen die op deze manier aangepakt worden, lopen bovendien meer kans door leeftijdsgenoten gepest te zullen worden: de ouder of leraar reikt de middelen waarmee gepest kan worden als het ware op een presenteerblaadje aan. Onderzoek bewijst dan ook dat kinderen die regelmatig met shaming gestraft worden in de toekomst ernstige problemen ervaren, zoals verhoogde angst, depressie of agressie. ‘Elke keer wanneer we een kind beschamen door een straf, betalen we een prijs en duwen we ze steeds verder van ons weg,’ stelt Katharine Kersey, professor vroegschoolse educatie.²

Averechts effect

Nu zou je misschien kunnen betogen: ‘Oké, dergelijke vormen van verbieden en straffen ondersteun ik niet en oké, er is het risico van escalatie, maar als je als ouder of leerkracht maar lang genoeg strijd voert, er dicht bovenop zit en bereid bent lik-op-stuk-beleid te voeren, dan win je op de lange duur wel.’ Los van de vraag of je wel op die manier met je kinderen om *wilt* gaan – het is alsof ze in een vorm van permanente gevangenschap leven – is het maar de vraag of dat ook zo is. Het tegendeel is eerder het geval. Controle en straf hebben op den duur bijna altijd een *averechts effect*. Zo blijkt uit internationaal onderzoek dat op scholen waar poortjes geplaatst zijn om leerlingen te controleren, het drugsgebruik na de maatregel zelfs toeneemt.³

Een belangrijke reden waarom de trits van verbieden-controlleren-straffen bijna altijd *averechts* werkt, is gelegen in het feit dat het kind deze aanpak (terecht) als een vorm van wantrouwen zal ervaren. Hoe meer je gebruikmaakt van deze aanpak, des te meer zal een kind het gevoel hebben voortdurend gecontroleerd en gecorrigeerd te worden. Het kind is bij voorbaat verdachte. Tja, als het voortdurend als een verdachte wordt behandeld, waarom zou het zich dan nog anders gedragen?

Helaas is straffen voor veel ouders een vast onderdeel van hun opvoedingsrepertoire, ook al is het bijna altijd met de beste bedoelingen. Het idee is oprecht het kind 'beter' te maken. Zo was ik jaren geleden als ouder aanwezig bij een voetbalpartijtje van de benjamins. Voor de niet-ingewijden, het gaat dan om kinderen van een jaar of vijf, zes. Van die jongetjes en meisjes waarbij de bal tot net iets boven de knie komt. Dat idee. Tijdens de wedstrijd zag ik dat de keeper van de tegenstander huilend in het doel stond. Bij elk doelpunt moest het jongetje harder huilen. Op een gegeven moment liep hij snikkend van het veld. Wat bleek er aan de hand te zijn? Voor elk doelpunt dat de jongen tegen kreeg, kreeg hij vijftig cent vermindering op zijn zakgeld. Is dat erg van vader? Natuurlijk is dat erg. Maar het is goed om te beseffen dat hij het ongetwijfeld deed in de oprechte veronderstelling zijn zoon te helpen.

Een andere reden waarom verbieden of straffen niet werkt, heeft te maken met het feit dat de straf door de ander niet altijd als straf beleefd wordt. Zo kan ik me herinneren dat ik in de zesde klas van de lagere school voor straf in de kerstvakantie een taak uit een rekenboekje moest maken. Nou is het goed om te weten dat wij nooit boekjes van school mee naar huis kregen. Daarvoor moest je op de middelbare school zitten. Dus voor mij was een boek mee naar huis nemen een teken van aankomende volwassenheid. Bovendien vond ik rekenen geweldig. Ik deed het met plezier. En dus zei ik: 'Is goed, wat mij betreft doe ik twee taken.' Klaarblijkelijk vatte de meester het op als een provocatie. 'Als je het dan zo leuk vindt, waarom maak je dan niet meteen het hele rekenboek?!' En zo geschiedde. Tot mijn grote blijdschap. Na twee dagen vakantie had ik het hele boekje gemaakt.

Op dezelfde manier vertelt striptekenaar Romano Molenaar, die van het Amerikaanse stripconcern DC Comics de eervolle opdracht heeft gekregen om Batman te tekenen, dat hij in de vijfde klas van de lagere school 'voor straf' een week alleen maar mocht

tekenen. Zijn meester ergerde zich er zo aan dat hij bij elke les zat te tekenen, dat hij dacht dat deze straf hem dat misschien zou afleren. Romano moest tekenen tot het hem de keel uithing. Het tegendeel was het geval. Hij genoot van zijn taak. Die week maakte hij van iedere leraar een tekening. In zijn beleving was de tekenstraf een voorbode van zijn latere succes als striptekenaar.⁴

Een ander illustratief voorbeeld van dit ‘tegendraads effect’ van een straf is het verhaal van een Israëlische crèche. Men wilde ouders die hun kinderen later ophaalden dan de afgesproken tijd van 3 uur ’s middags, sanctioneren. Hoe? Door elk kwartier dat ze later kwamen in rekening te brengen. Met deze financiële sanctie zouden ze het niet meer in hun hoofd halen hun kinderen niet op tijd op te halen. Dacht men. Wat was het gevolg van de maatregel? Precies het tegenovergestelde! Ouders zagen de ‘boete’ als een legitieme prijs voor extra opvang. Massaal kochten ze deze extra ‘service’ in zonder verder schuldgevoel. Ze hadden nu toch netjes betaald als ze te laat kwamen?!

Afzondering

Straffen leek als opvoedingsmethode meer en meer te verdwijnen, maar de laatste jaren is een opmerkelijke revival waarneembaar. In de opvoedprogramma’s op televisie die zich richten op ‘onhandelbare’ kleine kinderen, die met hun onmogelijke gedrag in staat zijn hun ouders tot pure wanhoop te drijven, lijkt straffen weer geaccepteerd. Uitgeput en moegestreden roepen de ouders de hulp in van een televisieprogramma en niet veel later doet een kordate *nanny* haar intrede in het gezin. De ferme dame – op de een of andere manier zijn het altijd vrouwen – introduceert een aantal duidelijke opvoedregels en weet binnen de kortste keren de peutertiran te disciplineren tot een vredelievende, coöperatieve schattebout. Wat zijn de belangrijkste interventies van de *nanny*? Straffen en belonen. Met als een van de belangrijkste hulpmiddelen: straffen door *afzondering*. Het kind wordt afgescheiden

van zijn ouders, wordt in de *naughty corner* geplaatst en mag pas weer terugkomen als de ouder daartoe een signaal geeft.

Werkt deze methode? Zeker. Tot op zekere hoogte kan je met deze aanpak prima resultaten behalen. Als je kinderen hard en stevig aanpakt, zullen ze best wel begrijpen wat wel en niet kan. Ben ik er voorstander van? Nee. Integendeel. Ten eerste omdat je kinderen naar mijn idee niet als dieren moet willen dressereren – ik kom hier later op terug – en ten tweede, omdat het instrument ‘naughty corner’ een hardvochtig middel is: als jij als kind iets stouts doet, zetten we je even apart (boodschap: houden we even niet meer van je), als je zoet en lief bent, mag je weer terugkomen (boodschap: nu houden we weer van je). De ingreep van de naughty corner werkt, omdat je je kind straft met een vorm van sociale uitsluiting; het (tijdelijk) intrekken van je liefde. Het is daarbij van belang om te beseffen dat je als ouder goed moet inzien hoe lang een kind afgezonderd kan blijven, maar een klein kind heeft geen besef van tijd. Een klein kind leeft volledig in het hier en nu en beleeft de isolatie dus als een totale afwijzing. Je kan je dan ook afvragen in hoeverre dit middel nog met liefde te maken heeft.

Spannender

Alhoewel verbieden en straffen op de korte termijn een zeker effect kan hebben, weten we uit onderzoek dat verbieden op de lange duur meestal averechts werkt. Zo ontdekte Esther Jansen in een onderzoek naar overgewicht bij kinderen, dat ouders die hun kinderen bepaald eten of snoep verbieden, hun kinderen daardoor stimuleren tot ongewenst eetgedrag. Zij concludeert dan ook dat te veel controle een negatief effect heeft op eetgewoontes. Overgewicht kan, naar haar overtuiging, beter worden teruggebracht als ouders juist minder streng met eten omgaan.⁵

Dat verbieden niet werkt, kunnen we op onze klompen wel aanvoelen: als iets niet mag, wordt het des te spannender. Stel, je vader zegt tegen je: 'Je mag vanavond niet naar RTL4 kijken, begrepen?' Je vraagt: 'Waarom niet?' En je vader antwoordt: 'Daarom niet, omdat we je ouders zijn. Je moeder en ik verbieden het je.' Wat is dan het effect? Natuurlijk! Je zal de hele avond lang alle programma's op RTL4 bekijken, om maar te weten te komen wat je niet mocht zien en vooral ook waaróm niet.

Het inzicht dat een verbod de aandacht op het verbodene versterkt staat ook wel bekend als het Blauwbaard-effect, de engerd die van huis gaat en zijn jonge vrouw achterlaat met een sleutelbos. 'Het kleine sleuteltje is van het torenkamertje. Daar mag je absoluut niet komen.' Zijn jonge vrouw kan haar nieuwsgierigheid uiteraard niet bedwingen, vindt in de verboden kamer de lijken van haar voorgangers en tekent daarmee haar lot. En voor wie er wel pap van lust: ook in de Bijbel vestigde de Heer de aandacht op het verbodene, door te stellen dat alles gegeten mocht worden, *behalve* de appel van goed en kwaad. De afloop is bekend.

Autonomie

Een laatste reden waarom verbieden niet werkt heeft te maken met het feit dat mensen een sterke behoefte hebben aan *autonomie*. Zelfbeschikking. We willen zelf bepalen wat goed voor ons is, onze eigen grenzen bepalen. Zelfs als je kind je ogenschijnlijk gehoorzaamt, is de kans groot dat het 'ondergronds' gaat. Zoals nogal wat *middle class*-kinderen in de Verenigde Staten aan de oppervlakte een keurig christelijk burgerlijk leven leiden – f*ck zeggen is echt heel erg stout, drank voor je 21e is *absolutely not done* en de naam van de Heer is heilig – maar onder elkaar voortdurend dreigen te ontsporen. Spannend. Samen foute dingen doen. De keurigste kinderen knijpen in het donker vaak de meeste katjes. Wéten hoe het hoort is nog wat anders dan doen hoe

het hoort. Zaken als normen en waarden kan je er, hoe je ook je best doet, niet van buiten met een simpel commando inproppen. Een kind vormt zijn eigen geweten.

Naast het feit dat verbieden in de praktijk vaak averechts werkt – en het dus als opvoedingsinstrument nogal ineffectief is – kan het in psychologisch opzicht ook negatieve gevolgen hebben. Zo betogen de psychotherapeuten Kuczynski en Kochanska, dat ouders die voornamelijk gebruikmaken van dreigen en verbieden, kinderen creëren die een vorm van *compulsive compliance* ontwikkelen: gedwongen gehoorzaamheid. Aangezien ze klakkeloos doen wat hun ouders hen zeggen te doen, ontwikkelen ze onvoldoende het vermogen om zelfstandig en kritisch na te denken. Ze zijn later, als volwassene, niet of nauwelijks in staat op eigen kracht beslissingen te nemen.⁶

Barbara Coloroso, auteur op het gebied van opvoeding, beschrijft de tekortkomingen van de ‘doe-wat-ik-zeg-aanpak’ treffend, als ze vertelt over ouders die zich beklagen over hoe hun kinderen plotseling ‘veranderen’ als ze de puberteit bereiken. Ouders zeggen dan nogal eens dingen als: ‘Toen hij klein was, was het zo’n aardige jongen, hij was netjes, beleefd en voorkomend, kijk eens hoe hij zich nou gedraagt, ik snap het niet.’ Barbara Coloroso antwoordt in zo’n geval: ‘Vanaf dat hij klein was, droeg hij de kleren waarvan jij wilde dat hij ze droeg, gedroeg hij zich zoals jij wilde dat hij zich zou gedragen en zei hij de dingen, waarvan jij wilde dat hij ze zou zeggen. Hij luisterde naar iemand anders, die hem vertelde wat hij moest doen. Je zoon is niet veranderd. Hij luistert nog steeds naar andere mensen die hem vertellen wat hij moet doen. Het probleem is alleen dat jij dat niet meer bent, maar het zijn nu zijn leeftijdsgenoten.’

De paradox is dat we als ouders bij voorkeur eigenwijze, kritische kinderen willen hebben, die in staat zijn in de omgang met andere mensen een rechte rug te houden en – als dat nodig is – een

eigen koers te varen. We hopen dat ze opkomen tegen onrecht en zich verzetten als dat nodig is. Alleen niet tegen ons. Als wij ze iets verbieden, dienen ze te gehoorzamen.

Waarschuwen

Om lastig gedrag te bestrijden, hoef je natuurlijk niet altijd gebruik te maken van straf. Je kan ook gebruikmaken van het denkend vermogen van een kind, door het te *waarschuwen* voor de consequenties van zijn gedrag. Dat lijkt een verstandige en logische aanpak te zijn: als je ze vertelt wat de consequenties van hun lastige gedrag zijn, als je ze in voldoende mate informeert, kunnen ze zelf besluiten met dat gedrag te stoppen. Dat idee. Zo is er de welbekende aanpak van jonge potentiële criminelen, waarbij ze in contact worden gebracht met zwaar en langdurig gestrafte gevangenen, die hen op zeer heftige wijze ‘confronteren’ met de verschrikkelijke consequenties van hun gedrag. Deze aanpak staat ook wel bekend als de *scared-straight* aanpak. De logica erachter is simpel. De veroordeelde gevangene functioneert als negatief rolmodel. ‘Kijk, toen ik vijftien, zestien jaar oud was, was ik net als jij. Een boeffie. Ik maakte grapjes en nam het allemaal niet zo serieus. Ik jatte een sixpack in de supermarkt en van het een kwam het ander. Ik ontspoorde. Nu zit ik in de gevangenis. Het is hier verschrikkelijk. Wat ik heb gedaan kan ik niet meer terugdraaien. Ik zie mijn geliefden bijna nooit meer, heb andere mensen verschrikkelijke dingen aangedaan. Ik heb mijn leven verknald, ben mijn toekomst kwijt, jij hebt nu nog een kans, pak die kans, alsjeblieft.’

Gezien de vaak zeer heftige emotionele reacties van de jongeren die dit alles over zich heen krijgen, lijkt de aanpak te werken: na afloop van zo’n sessie zitten ze meestal bibberend en met tranen in de ogen naar hun voorland te kijken. Dit nooit, lijken ze te denken. De aanpak ziet er op het oog dan ook zeer succesvol uit. Maar wat blijkt uit onderzoek? Jongeren die dergelijke ‘preven-

tieve' programma's volgen, belanden juist vaker in de criminaliteit dan jongeren die dergelijke programma's niet gevolgd hebben. Het heeft er alle schijn van dat ze getraind, *gehard* worden om een dergelijke toekomst te kunnen verdragen.⁷

Overigens, over waarschuwen gesproken. Toen ik een jaar of vijf, zes was, vond mijn moeder blijkbaar dat ik nogal veel praatte. En dus zei ze tegen mij: 'Begt,' (mijn moeder kon de 'r' niet zo goed uitspreken), 'Begt, iedereen krijgt in zijn leven een bepaalde hoeveelheid woorden uitgedeeld. Je moet oppassen met hoeveel je praat, op een gegeven moment zijn ze op.' Stomverbaasd keek ik mijn moeder aan. Wat een ramp! Als ik zo doorging zou ik binnenkort door mijn hele voorraad woorden heen zijn. In vertwijfelde onzekerheid heb ik zeker een dag bijna niet gesproken.

Emotionele chantage

Naast verbieden en waarschuwen kan je ook proberen je kind met je gevoelens – 'kijk eens wat je ons aandoet' – in de gewenste richting te krijgen. Iedereen kent ze wel, deze gevoelens. 'Als je opnieuw zakt voor je examen is dat het ergste wat je je vader aan kan doen.' 'Je vader en je moeder, opa en oma worden heel verdrietig als je volhoudt homoseksueel te zijn.' 'Als je zo laat thuiskomt lig ik de hele nacht ongerust in bed.' Hoe oprecht en ogenschijnlijk kwetsbaar je als ouder ook je 'gevoelens' (gevoelens in dit geval tussen haakjes, want vaak zijn het vooral gedachten) onder woorden brengt, het effect is meestal een vermoeid gezicht, een blik de andere kant op en (vooral) een heel diepe zucht. 'Pfff. Jahaaaa. Okéééhééé. Ik heb het begrepen. Mag ik nu weg?!'

Deze aanpak bestaat natuurlijk ook in de ogenschijnlijk tegenovergestelde variant, de chantage met 'goede' gevoelens. Trots, blijheid en tevredenheid. 'Als jij je groente opeet worden papa en mama heel blij, dan word je later heel groot en sterk en dan zijn we heel trots op je.' 'Als je je examen haalt, springen wij een gat

in de lucht.’ ‘Dat je helemaal alleen je tanden kan poetsen, wat geweldig.’ ‘Ogenschijnlijk tegenovergesteld’, omdat de onderliggende intentie onveranderd blijft: het kind manipuleren met jouw gevoelens. Ik kom hier later in het vraagstuk ‘complimenten’ op terug.

Belonen

Gelukkig beschikken wij ouders over meer instrumenten om het gedrag van ons kind te manipuleren. Iedere wat intelligentere ouder gaat ervan uit dat *belonen* beter werkt dan straffen. Klinkt ook opvoedkundig verantwoord, nietwaar? Belonen. Als het gaat om onze kinderen opvoeden, lijkt belonen een van de meest zinvolle interventies te zijn.

Van dat belonen zijn er vele vormen. We kunnen simpelweg geld geven voor gewenst gedrag. Een euro voor een opgeruimde kamer. Vijftig cent voor de afwas. Of tweeduizend euro voor niet roken tot je achttiende. Zo’n beloning voor niet roken tot je achttiende heeft mijn vader mij, met de beste bedoelingen van de wereld, terwijl hijzelf op dat moment al veertig jaar stevig rookte, op mijn zestiende daadwerkelijk aangeboden. Ik zou tweeduizend gulden of een tweedehandsauto (ik mocht kiezen) krijgen als ik tot mijn achttiende niet zou roken. Wat was het effect? Ik schoot in de lach. Ik zou het van mezelf zó zielig gevonden hebben om niet te roken voor geld of een auto, dat ik uit recalcitran-tie geneigd was ter plekke te gaan roken. Al was het maar om mijn autonomie te bewijzen.

Niet veel later begon ik, door mijn vader eerder gestimuleerd dan gedemotiveerd, daadwerkelijk te roken. Mijn vaders verzet was snel gebroken en hij heeft me zelfs liefdevol en vakkundig geholpen mijn eerste shagje te draaien. Drum met Rizla rood. Wat een avontuur. Dat geluid van een knisperend nieuw pakje shag. De geur van de verse, nog enigszins vochtige tabak. Het gevoel van

het losplukken van het eerste plukje tabak uit die vierkante plak shag, het was een feest. Een inwijding in een nieuwe wereld. Het was natuurlijk verschrikkelijk ongezonder (mijn vader had natuurlijk goede redenen me ervan te weerhouden) en jaren later heeft het me enorm veel moeite gekost er weer van af te komen, maar op dat moment was ik trotser op een vader die met mij meerookte, dan een vader die mij, zielig, zielig, geld aanbood om iets niet te doen, wat hij zelf niet kon laten. Wat een treurigheid.

De positieve effecten van belonen en de negatieve van straffen zijn zo algemeen aanvaard, dat inmiddels bijna iedere moderne opvoeder in dat opzicht een tamelijk zwart-witbeeld hanteert: straffen is iets wat (slechte) ouders vroeger deden, moderne ouders werken vooral met belonen. Straffen is fout, belonen is goed.*

Negatieve bijeffecten

Toch is het verstandig dit wat ongenueanceerde goed-fout-sjabloon tegen het licht te houden. In tegenstelling tot wat wij denken, heeft belonen een groot aantal *negatieve bijeffecten*. Zo ontdekte Harry F. Harlow al in 1949 bij proeven met apen, dat als zij beloond werden voor een taak die ze leuk vonden – waar ze uit zichzelf met plezier aan werkten – de beloning van diezelfde taak ertoe leidde dat hun motivatie afnam. Harlow en onderzoekers na hem concludeerden dat er zoiets bestaat als intrinsieke motivatie (van binnenuit, puur vanwege het plezier van het doen van de taak op zichzelf) en extrinsieke motivatie (van buitenaf, van-

* Het is interessant om te constateren dat ook het godsbeeld van de moderne mens de afgelopen decennia op een vergelijkbare manier is verschoven: eerst was er een wrekende, straffende, strenge God, de moderne mens gaat echter liever uit van een liefhebbende God. En in lijn met God is ook Sinterklaas van toon veranderd. Kregen stoute kinderen vroeger met de roe, belandden ze in de zak en werden ze naar Spanje verscheept, tegenwoordig complimenteert Sinterklaas hen als ze lief geweest zijn en krijgen ze als beloning voor goed gedrag marsepein, pepernoten, speculaas en (vooral) bergen speelgoed.

wege een beloning). Tientallen onderzoeken die sindsdien verricht zijn, onderbouwen steeds dezelfde stelling: als het gaat om simpele, eenvoudige en makkelijk herhaalbare taken (waar mensen intrinsiek niet echt gemotiveerd voor zijn) werkt belonen prima – kinderen betalen voor de afwas, het gras maaien of de vuilnis buitenzetten zou dus prima kunnen werken – maar als het gaat om taken waar mensen intrinsiek voor gemotiveerd zijn, heeft belonen een averechts effect. Onderzoek dat gedaan is bij topsporters leidde tot dezelfde conclusie: topsporters die vanuit zichzelf uiterst gemotiveerd waren het hoogste te bereiken, bleken bij het vooruitzicht van een financiële beloning tekenen van een afnemende intrinsieke motivatie te vertonen. Ten slotte, zo beschrijft Daniel Pink, kan belonen leiden tot minder creativiteit, levert het onethisch gedrag op, draagt het bij tot de vorming van verslavingen en leidt het in nogal wat gevallen tot kortetermijndenken.⁸

Als het gaat om onze kinderen moeten we dus in ons achterhoofd houden dat de kans groot is, dat we met belonen het tegenovergestelde bereiken van wat we beogen. Als het gaat om eenvoudige taken zal belonen wel een bepaald effect hebben, maar als het gaat om zaken waar ze vanuit zichzelf al gemotiveerd voor waren, zal een beloning zeer waarschijnlijk een averechts effect hebben. Hun motivatie zal erdoor afnemen.

Ethiek

Een tweede reden om voorzichtig te zijn met de aanname ‘straffen is fout, belonen is goed’ heeft te maken met de achterliggende filosofie. Het is van belang om te beseffen dat het idee van straffen en belonen sterk verweven is met een psychologische stroming, het ‘behaviorisme’. In tegenstelling tot de psychologen van hun tijd, die vooral geïnteresseerd waren in de binnenkant van de mens, waren behavioristen vooral geïnteresseerd in de buitenkant van de mens, oftewel zijn gedrag (behavior). Gedrag van organis-

men is, in de optiek van behavioristen, te verklaren door te beseffen dat elk organisme geneigd is pijn te vermijden en plezier na te streven. Vanuit die optiek is straffen en belonen dan ook een effectief middel om gedrag te sturen: als bepaald gedrag wordt beloond, zal een organisme het herhalen; wordt het bestraft, dan zal het dat vermijden. Als je op een consequente manier straft en belooft, ontstaat er een gedragspatroon. Dit proces heet conditionering. Het is gebaseerd op de gedachte dat het nieuwe gedrag een gewoonte wordt. Zelfs als het belonen en straffen wordt gestopt, blijft het organisme zich op dezelfde manier gedragen.

Alhoewel het behaviorisme uitstekende successen behaalde bij het trainen van gedrag bij dieren, kwam er met betrekking tot menselijk gedrag al vrij snel *ethische* kritiek op het behaviorisme. Zelfs als wij met conditionering in staat zouden zijn mensen tot bepaald gedrag te verleiden, zouden we dat dan wel moeten *willen*? Zouden we niet veel liever willen dat onze kinderen doen wat ze doen omdat ze zélf voor dat gedrag kiezen? Als je moet kiezen voor een kind dat keurig gedruild, maar zonder daar verder zelf over na te denken, op tijd zijn pyjama aandoet, zijn tanden poetst, de visite een hand geeft, met twee woorden spreekt, het wc-papier bij het afvegen dubbelvouwt (niet te veel velletjes, vier volstaat) en een studie volgt die onze waardering kan wegdragen, of een kind dat op eigen kracht probeert te leren hoe het er in het leven aan toegaat, dan lijkt me de keus niet zo moeilijk. Liever een eigenwijs, soms wat lastig kind dat met vallen en opstaan zijn weg in het leven probeert te vinden, dan een keurig gedresseerd kind, dat zich gedraagt als een kopie van vader en moeder, maar dat niet beseft waarom het doet wat het doet, anders dan het ontvangen van een beloning of het vermijden van straf. Hoe moet het met zo'n kind als het groter is, op eigen benen moet staan en de straffen en beloningen zijn weggefallen? Uiteindelijk kan het doel van het ouderschap niets anders zijn dan het kind te leren zelfstandig na te denken en beslissingen te nemen.

Complimenten

Misschien zal je denken: oké, belonen met geld, daar geloof ik sowieso al niet in als opvoedingsmiddel, maar er bestaat toch ook een niet-stoffelijke vorm van belonen. Je kan toch ook je waardering laten blijken in de vorm van een *compliment*. Het is toch goed om te laten merken dat je blij, tevreden of trots bent als je kind iets doet wat je bevalt? Bovendien zal je misschien denken: we kunnen niet alleen gewenst gedrag met complimenten belonen, maar we kunnen toch ook behaalde resultaten van een kind benoemen? Als een kind ergens hard voor gewerkt heeft, echt zijn best gedaan heeft, dan is het toch zinvol, stimulerend en bekrachtigend om je waardering uit te spreken? ‘Een negen voor aardrijkskunde Gelderland, jeetje, wat knaaaappppp. Een negen! Dan heb je bijna alle plaatsen en rivieren goed, goed hoor!’ ‘Cum laude afgestudeerd, mieters, nou ben je een Echte Jansen-Tilanus van Zevenbergen.’ Waarom zou dat fout of verkeerd zijn?

Hoezeer het waarderen van gewenst gedrag ook een positieve bijklank heeft, in principe zit er een (uiterst) negatieve kant aan. Door goed gedrag te belonen, wordt ‘fout’ gedrag impliciet bestraft. Wie tegen zijn kind zegt: ‘Wat goed, een 9 voor topografie,’ zegt daarmee op hetzelfde moment (impliciet) dat een 6 minder goed is en een onvoldoende niet goed. Als je kind hard gewerkt heeft voor zijn topografie en laat zien dat het een 9 gehaald heeft, zou het natuurlijk raar zijn om dan niet blij te mogen reageren. Dat begrijp ik ook wel. Het grote gevaar schuilt erin dat kinderen geneigd zijn uit onze complimenten conclusies te trekken over wie ze zijn. ‘Als ik goede cijfers haal voldoe ik aan de wensen van mijn ouders, als ik slechte cijfers haal niet.’ Elke keer als we een kind een compliment geven over iets wat het goed heeft gedaan, geven we in de beleving van het kind tussen de regels door informatie prijs over wat we niet waarderen. Om die reden betoogde de psycholoog Carl Rogers al, dat kinderen die eigenschappen van hen die niet gecompimenteerd worden op den duur zullen afwijzen.

Als lastig gedrag de aanleiding is – en daar hebben we het hier over: hoe ga je om met lastig gedrag – is het geven van een compliment vaak niet meer dan een uiterst geraffineerde vorm van manipulatie. Het middel is op zichzelf niet fout of verkeerd – complimenten kunnen een geweldig positief effect hebben, daar kom ik in het tweede deel van dit boek op terug – het motief wél. Je wilt ergens van af. En dus werkt het vaak averechts: het kind zal intuïtief aanvoelen dat jouw compliment meer met jouw behoeften als ouder (‘je hebt ergens last van’) dan met de behoeften van het kind zelf te maken heeft.

Stel je maar voor dat je vrouw je complimenteert als je de vuilnis buitengezet hebt. Of dat je man zegt: ‘Wat kan jij goed afwassen.’ Br. Daar moet je toch niet aan denken? En toch doen we precies hetzelfde met ogenschijnlijk onschuldige zinnen als: ‘Mama vindt het zooo fijn dat je je jas ophangt, mama vindt jou al een heel grote meid.’ ‘Wat goed dat je bij het afscheid tante Annie een hand gaf en even netjes oogcontact maakte, op die momenten is papa echt trots op zijn Freek.’ We wekken op zo’n moment de indruk dat we het beste met het kind voorhebben. Het tegendeel is het geval. We hebben vooral het beste met onszelf voor.

Als het gaat om het bestrijden van lastig gedrag, zou je het geven van complimenten dan ook kunnen omschrijven als een vorm van *sugar coated control*. Het is iets waar we uiterst voorzichtig mee moeten zijn. Waarover geven we een compliment? Vanuit welke overtuiging en met welk doel?

Negeren

Misschien denk je bij het lezen: ha, maar ik ken nog een andere manier om met ongewenst gedrag om te gaan: gewoon *negeren*. Klinkt logisch. Gewoon negeren dus, dan dooft het vanzelf wel uit. Net als een brandje. Als vuur geen zuurstof meer krijgt, zal

het vanzelf uitdoven. Als je ongewenst gedrag negeert, zal het vanzelf verdwijnen. Dat idee.

Toch zal ook deze aanpak in veel gevallen niet werken. Waarom niet? Omdat kinderen in sommige situaties nogal eens volhardend kunnen zijn. Hoe consequent we ook negeren, soms gaan ze net zolang door totdat we ontploffen. We kennen ze allemaal, van die tafereel waarbij moeder met een vriendin aan een tafeltje gezellig koffie zit te drinken, gebakje d'rbij – mjammië, mjammië, gezellie – en haar zoontje van vijf, op zijn knieën op zijn stoel zittend, de mondhoeken vol chocola, ondertussen aan de mouw van moeder trekkend, zeurt dat hij nú naar huis wil. 'Nu. Nu. Nu.' Moeder negeert het gedrag van haar zoon, in de hoop dat het gezeur zal ophouden. Maar zoon kent zijn pappenheimers – in dit geval zijn moeder – dus zoon zet nog een tandje bij. 'Mama, ik wil nu naar huis, ik ben moe-oe. Ik ben moe-hoe-oe.' Moeder houdt haar adem in, kijkt stoïcijns voor zich uit, probeert het gesprek met haar vriendin gaande te houden. Vriendin neemt het escalerende tafereel uiteraard ook waar, maar sluit zich aan bij de strategie van moeder en probeert, net als moeder, zo goed en kwaad als het gaat het gedrag van het jongetje te negeren. Deze laatste beschikt echter over een extra troef: stampij veroorzaken. Een scène maken. En dus zet hij het op een schreeuwen, met als gevolg dat het halve restaurant nu betrokken wordt in het onopgeloste conflict tussen moeder en zoon. Moeder komt er nu niet meer onderuit haar zoon aandacht te geven, knijpt hem in zijn bovenarm, kijkt hem strak in de ogen en sist zachtjes, maar uiterst dreigend: 'We gaan straks, begrepen?' In plaats van in te binden, laat zoon zich nu theatraal van de stoel vallen, overdreven 'au-au-au' roepend, 'je doet me pijn-hijnnn.' Moeder staat vervolgens woedend op, trekt haar jas aan, trekt haar zoon aan één arm van de grond en sleurt hem, als een zak aardappelen, mee naar buiten om hem daar vervolgens de huid vol te schelden. Moeder boos, zoon overstuurd. Maar wel zijn zin gekregen. Tada!

Lastig gedrag negeren is een gevaarlijke strategie. Om twee redenen. Ten eerste is het zo dat we daardoor het risico lopen belangrijke informatie te missen. Misschien is er gewoon iets ernstigs aan de hand. Nog niet zo lang geleden werd ouders geadviseerd om een huilende baby te negeren. Huilende baby's probeerden vooral aandacht te trekken en door ze te negeren, 'leerden' ze al op jonge leeftijd dat ze niet zomaar hun zin kunnen krijgen. Tegenwoordig zal eerder geadviseerd worden dat het goed is het huilen serieus te nemen. Het kan immers betekenen dat de baby honger of pijn heeft of zich alleen voelt. Lastig gedrag negeren draagt dan ook het risico met zich mee dat we de reden waarom kinderen zich lastig gedragen niet waarnemen. Op een positieve manier aandacht aan het lastige gedrag schenken, zal in die gevallen effectiever zijn.

Een tweede reden om als ouder een kind niet te negeren heeft te maken met het feit dat het een teken is van een ongezonde machtsstrijd. Door een kind te negeren, geeft de volwassene te kennen. 'Ik zeg niks, ik negeer jou, ik hou niet van jou, je bestaat niet voor mij, net zolang tot je weer normaal doet.' Voor een kind zijn er op dat moment nog maar twee mogelijkheden: of het gaat zich nog lastiger gedragen of het zal het opgeven om contact te maken en zich apathisch gaan gedragen. Beide uitkomsten zijn, als het gaat om het welzijn van het kind, onwenselijk.

Afleiden

Misschien denk je: ja, maar je kan het negeren van lastig gedrag combineren met een andere strategie, die van het *afleiden*: negeer wat het kind wil, en bied het kind op hetzelfde moment iets anders aan, wat hij *liever* wil. Op zich klopt deze redenering. En met name jonge ouders zie je deze tactiek met grote regelmaat toepassen. Tom van vier en zijn zusje Babette van anderhalf zitten achter in de auto; Babette vastgesnoerd in een kinderzitje, Tom in

een driepuntsgordel. Tom staat op het punt zijn zusje Babette met zijn kinderknusten toe te takelen en moeder – in plaats van Tom bestraffend toe te spreken – roept blijmoedig uit: ‘Ooo, wat zie ik daar?! Kijk daar eens, Tom, een reiger. Een echte reiger?! Wat een grote vogel is dat! Heb je die weleens gezien, Tommie, een reiger?! Wat is dat een grote vogel!’

Afleiden kan op meerdere manieren. Met humor, bijvoorbeeld. Humor ontregelt, leidt af, maakt een vervelend moment luchtig. En als je als ouder beschikt over een gezonde dosis humor – erg handig als opvoeder, als je het niet hebt, heb je een groot probleem – is dat een geweldig hulpmiddel. Het maakt moeizame momenten aangenaam en een klein conflict irrelevant. Humor verzacht. Door samen te lachen creëer je een band. Als een kind zich lastig gedraagt, zal je het in een goed humeur kunnen brengen door het aan het lachen te maken.

Op zich zal deze strategie een tijdje werken – mits je genoeg grappen voorradig hebt en er genoeg afleidingen in de vorm van reigers, brandweerauto’s, hardwerkende clowns, snoepgoed en kermistoestellen voorhanden zijn. Toch kleven er een aantal bezwaren aan. Ten eerste heb je er simpelweg niet altijd zin in om iets ‘leuks’ te moeten verzinnen, soms ben je het lastige gedrag gewoon zat. En als je het ergens mee gehad hebt, boos of opgefokt bent, is het moeilijk om op dat specifieke moment ook nog eens iets leuks te moeten bedenken. En ook humor heeft zijn beperkingen. Als er een serieuze reden is waarom je kind lastig gedrag vertoont, zal humor niet werken. Sterker nog, het kind zal zich onbegrepen voelen. Wie kent ze niet, van die ouders die bij alles, ook bij een serieus conflict, grappig doen. Irritant.

De belangrijkste reden waarom afleiden niet altijd werkt, is omdat het kind op het moment dat het lastig gedrag vertoont, al verleid is. Het wil al iets: precies datgene waarom het lastig gedrag vertoont. Waarom trekt het zoontje van vijf in de lunch-

room zijn moeder, die met de vriendin zit te kletsen, aan de arm? Hij wil daar weg. Hij wil ergens anders heen. Waarom wil Tom van vier zijn zusje van anderhalf met de knuisten bewerken? Omdat hij een speelgoedje terug wil hebben.

Waarom kinderen doen wat ze doen, waarom ze lastig gedrag vertonen, is niet altijd meteen duidelijk. Gedrag is direct waarneembaar, diepere drijfveren niet. Maar achter elke vorm van lastig gedrag gaat een reden schuil; een motief, verlangen of drijfveer. Waarom afleiden vaak niet werkt, is omdat daarmee deze drijfveer niet is weggenomen. Als we er al in slagen er een ander, groter verlangen, voor in de plaats te zetten, zal dat hoogstens een tijdelijk effect hebben. Het oorspronkelijke verlangen is er immers niet mee weggenomen.

Dialogoog

Naast het hele scala aan afleidings-, neger-, straf- en beloningsmaatregelen is er natuurlijk een intelligentere aanpak: die van de *dialogoog*. Van alle mogelijke aanpakken om ongewenst gedrag van kinderen te beïnvloeden, is dit waarschijnlijk de meest redelijke, verstandige en ook effectieve. Niet voor niets kiezen bijna alle opvoedkundige filosofieën van de moderne tijd de dialogoog als vertrekpunt. Het kind wordt (gelukkig) niet meer gezien als een huisdier dat getraind moet worden, maar als een zelfstandig individu met eigen, authentieke wensen, verlangens, normen en waarden, met wie je al op een zeer jonge leeftijd een verstandig en gelijkwaardig gesprek kan voeren. Wat democratie is voor de samenleving, is de dialogoog voor de opvoeding.

Maar hoe goed, logisch en verstandig het gesprek ook lijkt, als het doel van het gesprek van tevoren al vastligt – jij wilt iets niet: het lastige gedrag – is de kans groot dat je kind de hakken in het zand zal zetten. Wie vindt het leuk om als probleem te worden gezien en iets niet (meer) te mogen doen? En dan heb je ook nog eens

een ouder tegenover je die welbespraakt en communicatief zeer vaardig is.

Als het gesprek gebaseerd is op de veronderstelling dat lastig gedrag bestreden moet worden, is er natuurlijk helemaal geen sprake van een echte dialoog, maar van een dictaat. Hoe democratisch je je ook gedraagt, je agenda ligt al vast. Als er sprake zou zijn van een échte dialoog, zou de uitkomst immers kunnen zijn dat het lastige gedrag zou mogen blijven bestaan.

Positief rolmodel

Nu bestaat er naast alle hiervoor genoemde strategieën om een kind te manipuleren ongewenst gedrag te beëindigen en gewenst gedrag te vertonen, nog een laatste en ogenschijnlijk neutrale aanpak: die van het *positieve rolmodel*. De achterliggende gedachte is eenvoudig: als ik als ouder nou maar het goede voorbeeld geef, dan zal mijn kind dat voorbeeld vanzelf wel volgen.

Deze filosofie is op zichzelf natuurlijk helemaal zo slecht nog niet. Zeker als je bedenkt dat ouders in hun eigen gedrag nogal eens afwijken van hetgeen ze van hun kinderen eisen: zoals een vader die schreeuwt dat er in huis niet geschreeuwd mag worden, of ouders die eerlijkheid van hun kinderen eisen, maar er zelf een geheime, buitenechtelijke relatie op nahouden, of zoals in het geval van mijn vader rokend betogen hoe slecht roken is. In dergelijke gevallen is het goed om te beseffen dat je eigen gedrag als ouder van groot belang is. Voor kinderen is gedrag stukken overtuigender dan woorden.

Toch is het de vraag hoe effectief je als ouder als positief rolmodel kan zijn. Zo kan je zelf hard gestudeerd hebben en met veel zelfdiscipline en volharding je doctoraal biologie gehaald hebben, maar het is maar de vraag of je kind over dezelfde talenten en hetzelfde doorzettingsvermogen beschikt als jij. Wie weet maakt

jouw succes je kind alleen maar onzeker. Verstandige ouders beseffen dat hun eigen prestaties voor hun kinderen helemaal niet stimulerend hoeven te zijn. Zo betrapte Marco Borsato zich erop dat al zijn gouden en platina platen voor hemzelf wel leuk waren, maar op zijn kinderen mogelijk een ander effect zouden hebben. En dus verwijderde hij ze uit de huiskamer.

Maar, denk je misschien, er zijn toch andere vormen van voorbeeldgedrag die wél een positief effect op kinderen kunnen hebben? Als je als ouder laat zien dat je fouten kan maken, soms een slechte bui hebt, ook met vallen en opstaan moet leren, dan is dat voor je kind toch prettig? Ook hier is het maar de vraag hoe effectief 'positief voorbeeldgedrag' zal zijn. Als je je eigen gedrag aanpast met als doel het kind te laten zien hoe het moet, dan zal het kind vrij snel in de gaten hebben dat je toneelspeelt. Als jij thuis snel geïrriteerd bent, regelmatig snauwt en kortaf bent, maar als mensen op bezoek komen ben je opeens zeer voorkomend en beleefd, dan zal je kind concluderen dat je in de kern licht geïrriteerd bent, maar tegenover andere mensen doet alsof dat niet zo is. Het zal intuïtief aanvoelen wat je intentie van je 'brave' gedrag is: laten zien hoe het hoort. Voorbeeldgedrag kan je niet bewust acteren; dat vertoon je of vertoon je niet.

En zelfs als je voorbeeldgedrag echt en authentiek is, als je er geen toneel voor hoeft te spelen, is het maar de vraag of je kind je in dit gedrag zal volgen. Het tegenovergestelde kan net zo goed het geval zijn. Als je ouders hebt die braaf, aardig, voorkomend, hardwerkend, gestructureerd en beleefd zijn, dan kan het zeer spannend zijn om zelf af en toe de handrem ervan af te halen. De keerzijde van het menselijk spectrum te verkennen. Zoals andersom ook geldt dat chaotische ouders keurige kinderen kunnen produceren, omdat die van jongs af aan geleerd hebben dingen zelf te regelen, omdat het anders een puinhoop wordt.

Of we nou straffen of belonen en of we nou een negatief of positief rolmodel zijn, onze kinderen kunnen er altijd voor kiezen om lastig gedrag te vertonen. Onze kinderen zitten niet aan een touwtje. We kunnen ze niet als een hond, aap of dolfijn dressereren of als een kleurplaat naar onze eigen smaak inkleuren. Ze kunnen zelf nadenken en zijn dus ook in staat hun eigen keuzes te maken.

Misschien denk je nu dat dit boek een pleidooi is om lastig gedrag dan maar te accepteren en dat het uitgaat van een laissez faire-houding, waarbij alles wat het kind wil goed is. Mogelijk ben je in de veronderstelling dat ik toewerk naar een soort jaren-zeventig-demokratiese-raden-kommune-kresj-opvoeding, waarbij kinderen om halfdrie 's nachts halfnaakt en hongerig in een vieze keuken tussen halfvolle flessen wijn naar wat restjes eten zoeken, terwijl de ouders buiten rond een kampvuur hasj roken en in wisselende samenstellingen de liefde bedrijven. Hoera. Alles mag. Vrijheid.

Dat is natuurlijk niet wat ik beoog. Kinderen altijd hun zin geven is een van de slechtste dingen die je kan doen. Zo heb ik, klein voorbeeld, bij wijze van experiment tegen mijn destijds tienjarige zoon op een vakantie in Drenthe gezegd: 'Je mag vanavond zo lang opblijven als je wilt.' Dat leek leuk. En het was ook leuk. Tot een uur of één, twee. Maar als alle openbare gelegenheden gesloten zijn en je zoon zich om halfvijf 's nachts nog vrolijk keuvelend afvraagt of Pluto een echte planeet is of een planetoïde die deel uitmaakt van de Kuipergordel, dan is de lol er wel vanaf. Ik was uitgeput en gaf me gewonnen. Vader ging naar bed. En zoon dus ook. Experiment beëindigd. En als mijn zoon me later voorstelde om dat 'leuke' experiment van lang opblijven nog eens te herhalen, zei ik uiteraard 'nee'. Nog eens vijf uur gesprekken over de sterren of de oorsprong van het leven; een normaal mens trekt dat niet.

Kortom, ook *laissez faire* is niet waar dit boek over gaat. En het is ook niet zo dat ik er principieel tegen zou zijn om complimenten te geven of dat ik zou beweren dat je bepaalde gedragingen niet zou mogen verbieden of dat het verkeerd is een positief rolmodel te zijn. Integendeel. Al deze strategieën kunnen zeer effectief en positief zijn. Waar het me wél om gaat is dat er naast alle voorgaande manieren om met lastig gedrag om te gaan, nog een radicaal andere benadering mogelijk is. Alle strategieën die ik tot dusver heb behandeld, hebben – hoe verschillend ze ook zijn – in de manier waarop ze tot dusver gebruikt zijn één ding met elkaar gemeen: ze kiezen het probleem als vertrekpunt. Lastig gedrag mag er niet zijn. Het moet verdwijnen. En alle strategieën die we tot onze beschikking hebben, zetten we vervolgens in om dat doel te bereiken. Maar hoe zou het zijn als we het om zouden draaien: als we lastig gedrag niet zouden benaderen als iets wat zou moeten verdwijnen, maar wat zou mogen bestaan? Wat als we lastig gedrag niet als onwenselijk, maar als wenselijk zouden zien?